

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۷۳۹۵

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

موضوع:

رابطه کارآمدی دولت و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر صادق زیباکلام

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمدجعفر جوادی ارجمند

کتابخانه
فصلنامه

نگارش:

فواد فاضلی

۱۴ / ۹ / ۱۳۸۹

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد سیاستگذاری عمومی

۱۳۸۹

۱۴۷۳۶۵

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

شماره _____
تاریخ _____
پیوست _____

اداره کل تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب **فواد افشاری** متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **فواد افشاری**

امضاء

آدرس: خیابان انقلاب اول خیابان فجر رازی - پلاک ۵ - کد پستی: ۱۳۰۴۵/۵۶۸
فاکس: ۶۴۹۷۳۱۴

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
گروه آموزشی علوم سیاسی
گواهی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد: فواد فاضلی

در رشته : علوم سیاسی   گرایش : سیاستگذاری عمومی

با عنوان : رابطه کارآمدی دولت و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران

را در تاریخ : ۸۹/۰۸/۰۲

به عدد	به حروف
۱۹	نوزده

: با نمره نهایی

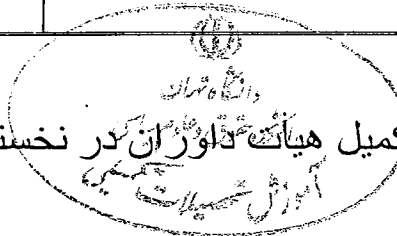
ارزیابی نمود .

۵

: با درجه

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد):	دکتر صادق زیباکلام	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر محمد جعفر جوادی ارجمند	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۳	استاد داور (یا استاد مشاور دوم)	دکتر عباس مصلی نژاد	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۴	استاد مدعو				
۵	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی :	دکتر عبدالرحمن عالم	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	

تذکر : این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد .

تقدیم به

پدرم که با منش و روشش به من
درس آزادی و آزادی آموخت.

تقدیم به

مادرم که اسوه صبر و استقامت است.

سپاس خداوند مکیم را

با تقدیر از

اساتید محترم که با جهادشان در شعله‌ور نمودن چراغ دانش، بنده را در تمصیل علم یاری نمودند.
و تشکر از اساتید بزرگوارم جناب آقای دکتر زیباکلام و جناب آقای دکتر جوادی ارجمند که با راهنمایی‌ها و سعه صدر ایشان این پایان‌نامه شکل گرفت.

چکیده

سیر تحولات اخیر جامعه بین‌المللی در سایه جهانی شدن همراه با گسترش مفاهیمی چون حقوق شهروندی و تأثیرگذاری آن بر محیط درونی جامعه ایران، ضرورت ارائه یک چارچوب نظری منسجم در فهم مقوله امنیت ملی ایران را معنادار می‌کند. این مقاله ضمن نقد نظریات مرسوم و سنتی تحلیل امنیت ملی در ایران درصدد ارائه چارچوبی نظری مبتنی بر رابطه چهار بعدی تعاملات دولت/جامعه برپایه کارآمدی یا ناکارآمدی دولت است. بر اساس این مدل نظری با تشریح فرایند تحول مفهوم و نقش دولت براساس جامعه‌شناسی نو وبری، از یکسو جامعه هم از لحاظ تعاملات درون جامعه ای (بعد اول امنیت ملی) و هم به خاطر نقشی نسبی در شکل‌دهی به دولت (بعد دوم امنیت ملی) تحلیل می‌شود. از سوی دیگر دولت برخلاف نظر ایده‌آلیست‌ها صرفاً ابزار جامعه نیست و در عین تأثیرپذیری از جامعه نقش نسبتاً مستقل (نه کاملاً مستقل) از جامعه دارد که در این معنا هم روابط درون سازمانی دولت (بعد سوم امنیت ملی) و هم توانایی رخنه دولت در جامعه و بازسامان بخشی آن (بعد چهارم امنیت ملی) بررسی می‌شود.

استدلال این مقاله با ارائه مدل نظری فوق این است که تدوین هر چهار بعد امنیت ملی شامل ابعاد درون دولتی و دولت/جامعه، درون جامعه ای و جامعه/دولت، نیازمند توجه به موضوع کارآمدی یا ناکارآمدی دولت است. بنابراین در این پایان نامه در بخش نخست ضمن نقد نظریات مرسوم و سنتی امنیت ملی و بیان ناتوانی آنها در تحلیل امنیت ملی، مدل نظری بدیل در توضیح امنیت ملی طرح می‌شود. بخش دوم به چگونگی تأثیرگذاری کارآمدی یا ناکارآمدی دولت بر شاخص‌های ابعاد چهارگانه امنیت ملی در چهار فصل بیان می‌شود. در پایان نیز نتیجه‌گیری است که به ارائه راه کار برای افزایش کارآمدی دولت برای عدم تهدید امنیت ملی می‌پردازد.

فهرست مطالب

پیشگفتار: ۱

بخش اول: کلیات

فصل اول: طرح پژوهش	۶
مقدمه و طرح سوال	۷
پیشینه پژوهش	۹
سوال اصلی و فرضیه	۱۲
نمودار ترسیم چگونگی ارتباط متغیرها	۱۲
تعریف مفاهیم متغیرها:	۱۳

فصل دوم: چارچوب نظری، نظریه و مدل امنیت ملی ۱۶
پیشگفتار: ۱۷

۱-۲-۱- تعریف امنیت ملی	۱۷
۲-۲-۱- جامعه‌شناسی تاریخی نووبری و مقوله تعریف امنیت	۲۰
۱-۲-۲- تحول رابطه دولت/ جامعه	۲۶
۲-۲-۲- ابعاد مفهوم امنیت ملی	۳۰
۱-۲-۲-۲- رابطه دولت / جامعه:	۳۰
۲-۲-۲-۲- رابطه درون دولتی:	۳۰
۳-۲-۲-۲- رابطه درون جامعه‌ای:	۳۱
۴-۲-۲-۲- رابطه جامعه/دولت:	۳۲

بخش دوم: بررسی ابعاد چهارگانه رابطه کارآمدی دولت و امنیت ملی

پیشگفتار: ۳۵	
فصل اول: شاخص‌های درون دولتی امنیت ملی ۳۶	
پیشگفتار: ۳۷	
۱-۱- نرخ تعارض نخبگان رسمی در حوزه تصمیم‌گیری	۳۸
۲-۱- فقدان یا ضعف مکانیزم‌های حل تعارض قانونی و از پیش تعیین شده	۳۸
۳-۱- وجود و تشدید تعارض بین نخبگان غیررسمی	۳۹
۴-۱- بالا بودن نرخ قوانین در رویه‌های متعارض	۳۹
۵-۱- وجود یا افزایش اقدامات محرک رشد تمایزات و تعارضات	۳۹
۶-۱- تعارض بین جامعه سیاسی و نخبگان رسمی حکومت	۴۰
۷-۱- تغییرات در بخش‌های اصلی سازمان حکومت	۴۰
نتیجه	۴۲

فصل دوم: شاخص‌های تهدید دولت - جامعه ۴۵
پیشگفتار: ۴۶

۱-۲- دگرگونی در ارزش‌ها و آرمان‌های اساسی	۴۷
۲-۲- کاهش نفوذ حاکمیت	۴۷
۱-۲-۲- افزایش نرخ دستورات و احکام متروک	۴۷
۲-۲-۲- بالا بودن نرخ فساد سیاسی - اداری	۴۸

- ۴۸-۲-۳- افزایش گروه‌های تحت تعقیب و مجازات شده.....
- ۴۹-۲-۳- کمبود توان سیاست‌سازی.....
- ۴۹-۲-۳-۱- پراکندگی و سازمان‌نیافتگی مسایل و مشکلات.....
- ۵۰-۲-۳-۲- عدم حل یا مزمن شدن مسایل اساسی.....
- ۵۰-۲-۴- افزایش سطح کاربرد روش‌های سخت و فراقانونی در تأمین نظم و امنیت.....
- ۵۰-۲-۴-۱- توسعه مجازات‌های شدید و خشن.....
- ۵۱-۲-۴-۲- افزایش محسوس سطح کنترل‌ها و اقدامات اطلاعاتی، پلیس و امنیتی.....
- ۵۱-۲-۴-۳- تکرار اقدامات اضطراری و فراقانونی.....
- ۵۲-۲-۵- گسترش بی عدالتی اجتماعی.....
- ۵۳-۲-۶- عدم تأمین کالاهای عمومی از سوی دولت.....
- ۵۴-۲-۶-۱- بعد امنیت «خیر عمومی».....
- ۵۵-۲-۶-۲- بعد اقتصادی «خیر عمومی».....
- ۵۶-۲-۶-۳- بعد اجتماعی «خیر عمومی».....
- ۵۶-۲-۶-۴- بعد سیاسی «خیر عمومی».....
- ۵۷- نتیجه.....

- ۵۹- فصل سوم: شاخص‌های درون جامعه ای امنیت ملی.....
- ۶۰- پیشگفتار:.....
- ۶۱-۴-۱- متأثر شدن اعتقادات و باورهای ملی از اعتقادات معارض.....
- ۶۲-۴-۱-۱- تولید محصولات متضمن باورهای معارض.....
- ۶۲-۴-۱-۲- افزایش نرخ رفتارهای معارض با اعتقادات و باورهای ملی.....
- ۶۳-۴-۱-۳- اعلام مقابله با اعتقادات و باورها.....
- ۶۳-۴-۱-۴- عدم حضور/ عدم تأثیر اعتقادات ملی در سایر اعتقادات.....
- ۶۳-۴-۱-۵- بی‌توجهی به تقویت، بازتولید و رقابت‌پذیری اعتقادات (ضعف جامعه‌پذیری).....
- ۶۴-۴-۲- تضعیف نقش و کارکرد زبان ملی.....
- ۶۵-۴-۲-۱- کاهش کاربرد زبان ملی.....
- ۶۵-۴-۲-۲- افزایش تولید و مصرف محصولات فرهنگی و علمی به زبان غیرملی.....
- ۶۶-۴-۲-۳- عدم حضور زبان ملی در حوزه‌های غیرملی.....
- ۶۶-۴-۲-۴- تضعیف تاریخ و بنیان‌های تمدنی مشترک یک ملت.....
- ۶۷-۴-۳-۱- روایت و تدوین تاریخ متفاوت با تاریخ ملی.....
- ۶۷-۴-۳-۲- انقطاع تاریخ، با حال یا آینده یک ملت.....
- ۶۸-۴-۳-۳- تضعیف بنیان‌های دینی.....
- ۶۸-۴-۴- کاهش انسجام و تجانس اجتماعی.....
- ۶۹-۴-۴-۱- تجزیه‌طلبی.....
- ۷۰-۴-۴-۲- نرخ اقدامات افراطی قومی، مذهبی و نژادی.....
- ۷۱-۴-۴-۲-۱- کاهش احساس وفاداری ملی در بین هویت‌های خرد.....
- ۷۱-۴-۴-۲-۲- گسترش احساس هویت قومی.....
- ۷۲-۴-۴-۲-۳- گسترش قوم‌مداری.....
- ۷۲-۴-۴-۳- تبلیغات یا اقدامات تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های مخالف خارجی.....
- ۷۳-۴-۴-۴- وجود یا افزایش تفاوت معنادار در توسعه‌یافتگی مناطق قومی، مذهبی و نژادی.....
- ۷۳-۴-۴-۵- عدم انطباق مرزهای جغرافیایی و مرزهای هویتی.....

۷۴	..... اختلافات درون صورت‌بندی اجتماعی
۷۴	..... ۴-۶- میزان رضایت مردم از زندگی و نگرش نسبت به آینده
۷۵	..... ۴-۷- میزان محرومیت درونی جامعه
۷۸	..... نتیجه
۷۹	..... فصل چهارم: شاخص‌های تهدید جامعه - دولت امنیت ملی
۸۰	..... پیشگفتار:
۸۱	..... ۳-۱- کاهش یا فقدان مشروعیت
۸۱	..... ۳-۱-۱- اعلام یا توسعه مبانی متفاوت و معارض با مبنای مشروعیت موجود
۸۲	..... ۳-۱-۲- توجیه‌ناپذیری رفتار حکومت
۸۲	..... ۳-۱-۳- عدم تحقق اهداف اعلام شده
۸۳	..... ۳-۱-۴- عدم تغییر یا کاهش شاخص‌های بهبود زندگی
۸۳	..... ۳-۲- کاهش یا فقدان مشارکت
۸۴	..... ۳-۲-۱- عدم کاهش یا رشد سهم دولت در مقابل اشخاص و گروه‌های غیردولتی
۸۴	..... ۳-۲-۲- کاهش نرخ شرکت‌کنندگان در انتخابات
۸۵	..... ۳-۲-۳- اعلام یا اقدام فراگیر و غیرمتعارف مبنی بر عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)
۸۵	..... ۳-۳- افزایش نرخ مخالفت‌ها و رفتارهای خشونت‌آمیز
۸۶	..... ۳-۳-۱- میزان مخالفت‌های آشکارا
۸۷	..... ۳-۳-۲- میزان مخالفت‌های آرام و نرم
۸۸	..... ۳-۴- نارضایتی از دولت بخاطر نحوه توزیع مدیران بومی و غیر بومی
۸۹	..... نتیجه
۹۲	..... جمع‌بندی پایان نامه
۱۰۱	..... کتابنامه

پیشگفتار:

بررسی مفهومی امنیت ملی یک کشور، چیرستی آن، عوامل و مؤلفه‌های تشکیل دهنده و قوام‌بخشی آن و نیز عوامل تهدیدکننده آن مستلزم اراده تعریفی منطقی، منسجم و دارای نظامندی درونی است که بتوان در سایه آن در هنگام کاربست عملی آن بر یک کشور به تحلیلی درست از وضعیت آن کشور رسید.

از اینرو هنگامی که درصدد پژوهش در زمینه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران هستیم لازم است که ضمن توجه به ماهیت یکتایی و منحصر به فرد بودگی آن، از یک منظر علمی نیز بدان نگریده شود. این استلزام منشعب از وضعیت خاص کشورها در قرارگیری و مواجهه در مقابل ۲ موج عام‌گرا است.

۱- مسئله به هم وابستگی جهانی در چارچوب جهانی شدن است که ضمن تغییر مفهومی مقوله امنیت و فراگیر کردن آن، به عنوان یک عامل خارجی محیط داخلی دولت‌ها را متأثر می‌گرداند^۱ که به تبع این جریان مداخله‌گرا نوع نگرش‌ها و برداشتها و انتظارات از دولت و مقوله امنیت را متأثر می‌گرداند. از اینرو اکنون شاهدیم که علاوه بر مقوله امنیت‌ها در عرضه داخلی ابعاد جدیدتری برای مقوله امنیت پدیدار گشته است که از آن میان می‌توان امنیت روانی، محیط زیستی امنیت قضایی و ... مطرح می‌شود و

۲- گسترش موج فراگیرنده دموکراتیزاسیون در عرصه جهانی است که به دلیل تغییر در برداشتها و هویت جامعه داخلی، منافع و کنشهای منتج از آن را نیز تغییر داده است که این تغییر را

---

^۱-Bartelson Jens,(2000), Three Concepts of Globalization.**International Sociology**.Vol.15, NO.2, PP.180-196.P.3.

می‌توان در تغییر در انتظارات از دولت و نقش‌های تصور شده برای آن دید. در این راستا در بازاندیشی مفهوم امنیت در دوران حاضر،^۱ ما شاهد تحولاتی در مفهوم امنیت از لحاظ توسعه‌ی گستره و عمق آن هستیم. از لحاظ گستره موضوعات امنیتی از موضوعات نحیف کنترلی / نظامی به مقولات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی گسترش یافته است و از لحاظ عمق امنیتی شاهد ورود بازیگران جدید در تعریف امنیت هستیم. از این منظر دیگر مقوله امنیت تعریف دولتمردان از یک وضعیت ایستای دولت ملی نیست که امری ثابت و برخواسته از نگرش‌های یک دولت منفک از جامعه باشد^۲ بلکه در این راستا در تعریف مفهوم امنیت علاوه بر کنشگر، مخاطب و زمینه گفتمانی انجام کنش امنیتی در آن نیز تأثیرگذار می‌شود. بالزاک با استفاده از مفهوم کنش کلامی آستین بر آن است که امنیتی شدن زمانی بهتر فهمیده می‌شود که آنرا به مثابه رویه‌های استراتژیک و عملگرایانه تصور کنیم که در درون یک شرایط و به عنوان بخشی از آن روی می‌دهد که شامل سه مؤلفه محیط و زمینه رویداد، ویژگیهای فرهنگی- روانی کارگزار سیاسی و مخاطب است. در این چارچوب قدرت شنونده و گوینده هر دو در یک روند تعاملی دارای اهمیت است.^۳ به سخن دیگر یکی از مشخصه‌های جدید عمقیابی مفهوم امنیت ملی، نقش آفرینی جامعه در بازتعریف امنیت ملی است.

---

^۱ - Buzan, Barry, Ole Waever Jaap de Wilde (1998), **Security: A New Framework for Analysis**: London, Lynner publishers.P.4.

^۲ - Balzaq T, Bigo D, Carrera S and Guild E, (2006). Security and the Two-Level Game: The Treaty of Prüm, the EU and the Management of Threats (CEPS Working Paper No 234, **Centre for European Policy Studies**, Brussels,p.173.

^۳ - Balzaq,Op.cit, 173

بنابراین به دلیل تأثیرپذیری کشور ایران از این دو فرایند، می‌توان امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را ضمن توجه به ویژگیهای خاص آن در یک چارچوب نظری کلی علوم سیاسی دید. نکته دیگر مفهوم این نظر این است که از منظر تحولات سیاسی-اجتماعی بدون تردید می‌توان کشور ایران را پویاترین کشور منطقه خاورمیانه دانست که تقریباً از مشروطه تاکنون در مسیر مدرنیزاسیون (هم از نظر ذهنی و هم عینی) است. از اینرو تحلیل علمی امنیت ملی ایران در قالب تئوریهای مدرن مسائل مربوط به امنیت امکان‌پذیر می‌گردد. در این پژوهش بر آنیم تا به منظور درک درست از مفهوم امنیت ملی ایران به مفهوم‌سازی جدید مقوله امنیت و امنیت ملی پرداخته و به بازشناسی بنیان‌های آن بپردازیم.

ساختار این پژوهش (پایان نامه) بر ۲ بخش استوار است که بخش نخست خود دارای ۲ فصل می‌باشد. در فصل اول که فصل مقدماتی است، طرح پژوهش ذکر می‌گردد که در آن به طور مشخص به سوال و هدف پژوهش، ضرورت پژوهش و پیشینه پژوهشی این سوال به همراه نقد پژوهشهای پیشین پرداخته شده است. در فصل دوم این بخش به بیان چارچوب نظری پایان نامه اختصاص دارد. در این فصل ضمن نقد نظریات مرسوم و سنتی امنیت ملی و بیان ناتوانی آنها در تحلیل امنیت ملی در ایران درصدد ارائه چارچوبی نظری مبتنی بر رابطه چهار بعدی تعاملات دولت/جامعه، جامعه/دولت، درون دولتی و در آخر درون جامعه ای است. بر اساس این مدل نظری با تشریح فرایند تحول مفهوم و نقش دولت براساس جامعه‌شناسی نو و بری، از یکسو جامعه هم از لحاظ تعاملات درون جامعه ای (بعد اول امنیت ملی) و هم به خاطر نقشی نسبی در شکل‌دهی به دولت (بعد دوم امنیت ملی) تحلیل می‌شود. از سوی دیگر دولت برخلاف نظر ایده‌آلیست‌ها صرفاً ابزار جامعه نیست و در

عین تأثیرپذیری از جامعه نقش نسبتاً مستقل (نه کاملاً مستقل) از جامعه دارد که در این معنا هم روابط درون سازمانی دولت (بعد سوم امنیت ملی) و هم توانایی رخنه دولت در جامعه و بازسامان بخشی آن (بعد چهارم امنیت ملی) بررسی می شود.

در بخش دوم نیز در چهار فصل به ابعاد چهارگانه امنیت ملی و شاخص های آن پرداخته می شود. روند استدلالی هر چهار فصل نشان دادن شاخص هایی است که می تواند در صورت عدم کارکرد درست دولت و ناکارآمدی آن سبب تهدیدات امنیتی برای کل نظام سیاسی به طور اعم و نظام سیاسی ایران به طور اخص باشد. در انتهای هر یک از این فصول سعی شده است تا ارتباط ناکارآمدی تصمیم گیری و اجرایی یک دولت در یک نظام سیاسی با فراز و فرود روند تهدیدات امنیتی ترسیم گردد. از آنجا که این پژوهش سعی در ارائه یک سامانه نظری برای درک جامع تر تهدیدات امنیتی دارد، در بسیاری موارد ترسیم نحوه این ارتباطات به صورت نظری خواهد بود؛ هرچند ویژگی خاص بودن هر نظام سیاسی ما را وادار به ارائه ترسیم های درونزاد هر سیستم سیاسی خاص می نماید. بدین منظور در برخی موارد با ارائه شواهد و آمارهای خاص به تایید بیشتر مدل نظری پیشنهادی خود اقدام می شود.

بخش اول

کلیات

فصل اول:

طرح پژوهش

مقدمه و طرح سوال

بررسی مفهومی امنیت ملی یک کشور، چیرستی آن، عوامل و مؤلفه‌های تشکیل دهنده و قوام‌بخشی آن و نیز عوامل تهدیدکننده آن مستلزم ارایه تعریفی منطقی، منسجم و دارای نظامندی درونی است که بتوان در بسایه آن در هنگام کاربست عملی آن بر یک کشور به تحلیلی درست از وضعیت آن کشور رسید. اهمیت داشتن یک درک نظامند از مولفه‌های تامین و یا تهدید امنیت ملی در ایران از این رو ضروری است که در پرتو روند‌های جدید بین‌المللی، مفهوم امنیت ملی هم توسعه موضوعی و هم عمق معنایی یافته است. به سخن دیگر هم حوزه‌های دیگر جامعه چون اقتصاد و فرهنگ، محیط زیست، توسعه انسانی و... دارای ماهیتی امنیتی شده‌اند که اهمال در ارزیابی امنیتی آنها سبب افول قدرت ملی و آسیب‌پذیری خواهد شد (بسط موضوعی) و هم خود مقوله امنیت دیگر تنها موضوعات مرتبط با سیاستگذاری سخت را در بر ندارد و چه بسا مهمتر از آن مولفه‌های نرم امنیتی چون رضایت یا نارضایتی ملی، توان یا عدم توان سیاستگذاری، انسجام و یا پراکندگی ملی را در بر میگیرد (عمق معنایی). روند‌های عام جهانی تاثیرگذار بر روند امنیتی شدن به شرح ذیل هستند:

الف: مسئله به هم وابستگی جهانی که در چارچوب جهانی شدن ضمن تغییر مفهومی مقوله امنیت و فراگیر کردن آن به عنوان یک عامل خارجی، محیط داخلی دولت‌ها را متأثر می‌گرداند¹ که به تبع این جریان مداخله‌گرا نوع نگرش‌ها و برداشت‌ها و انتظارات از دولت و مقوله امنیت را متأثر می‌گرداند. از اینرو اکنون شاهدیم که علاوه بر مقوله امنیت در عرصه داخلی ابعاد جدیدتری برای

---

¹ - Bartelson, Op.Cit, 3.

مقوله امنیت پدیدار گشته است که از آن میان می‌توان امنیت روانی، محیط زیستی امنیت قضایی و ... را مد نظر قرار داد.

ب: گسترش موج فراگیرنده دموکراتیزاسیون در عرصه جهانی است که به دلیل تغییر در برداشت‌ها و هویت جامعه درونی منافع و کنشهای منتج از آن نیز تغییر کرده است که این تغییر را می‌توان در تغییر در انتظارات از دولت و نقش‌های تصور شده برای آن دید.

علاوه بر موارد فوق نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل ماهیت رفتاری خود در معرض برخی روندهای تهاجمی ساختاری نیز قرار دارد که سبب می‌شود تا به عنوان یک عامل افزایش‌دهنده روند امنیتی شدن بسیاری از حوزه‌ها سرعتی بیشتر از روند طبیعی خود داشته باشد. عامل ساختاری به دلیل احساس تهدید منافی که از قدرت‌گیری نظام سیاسی ایران دارد سعی در برجسته‌سازی معضلات و امنیتی کردن دوچندان حوزه‌های سابقاً غیر امنیتی ایران چون اقوام و مذاهب را دارد. بنابراین سوال اصلی پژوهش با فرض چهار بعدی بودن مقوله امنیت ملی (تعاملات دولت/جامعه، جامعه/دولت، درون دولتی و در آخر درون جامعه ای) این است که:

مؤثرترین عامل تهدیدکننده امنیت ملی ایران چیست؟

پیشینه پژوهش

از میان نخبگان ایرانی که به مقوله «امنیت ملی» به طور کلان و امنیت ملی جمهوری اسلامی پرداخته‌اند آقای اصغر افتخاری است که کتب و مقالاتی را در این زمینه منتشر کرده‌اند. منسجم‌ترین اثر نظری ایشان کتاب «روش و نظریه در امنیت پژوهی» است که نظریه‌های روش‌شناسی تفسیر، انتقادی، رئالیسم، ایده‌آلیسم را مورد بررسی قرار داده است ولی در این کتاب از مباحثی چون تحلیل روند تحول جامعه‌شناختی تحول مفهوم امنیت ملی و اثرگذاری مردم مبحثی به میان نیامده است. تنها نکته‌ای که این کتاب از لحاظ مرجع امنیت از آن صحبت می‌کند بحث دوگانه مرجع دولتی و مرجع فردی امنیت یا مناظره لیبرالیسم و رئالیسم است.^۱ به خاطر همین نقیصه است که نوشته حاضر سعی می‌کند که استدلال نماید بحث دوگانه مرجع امنیت به صورت دوگانه تناقضی یا فرد یا دولت نیست بلکه از نگاه جدیدتر نو وبری‌ها در مباحث امنیت دولت در دوره نسبتاً (با تأکید بر نسبتاً) مستقل از جامعه است که می‌تواند از لحاظ مدیریتی در جامعه رسوخ کرده و آن را براساس هویت تصویری خود بازسازمان بخشد و از سوی دیگر این استقلال دولت نسبی است و از روندهای کلی جامعه چون دموکراسی و رأی مردم تأثیر می‌پذیرد. این نکته است که پژوهش‌های مطالعات امنیتی مبتنی بر رابطه دولت / جامعه از آن چشم‌پوشی کرده‌اند.

دومین کتابی که سعی می‌کند مفهوم امنیت ملی را در ایران با توجه به تحولات جدید بررسی کند

---

^۱ . افتخاری، علی اصغر و نصری، قدیر (۱۳۸۳): روش و نظریه در امنیت پژوهش، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی. ص ۱۰۵.

کتاب «شرایط متحول امنیت ملی» است^۱ که بیشتر به سطوح سه‌گانه امنیت ملی ایران (داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌پردازد و از تحلیل چگونگی تحول و سازوکار تأثیرگذاری عوامل داخلی بر مفهوم امنیت ملی صرف‌نظر می‌کند.

کتاب سوم، مجموعه مقالات امنیت: ظرفیت‌ها و تعهدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی ایران از انتشارات مؤسسه ابرار معاصر تهران است که سعی می‌کند گسترش امنیت ملی ایران را براساس تحولات منطقه‌ای بررسی کند و فاقد الگوی نظری امنیت ملی ایران است.^۲

چهارمین پژوهش مهم در زمینه امنیت ملی، کتاب «مطالعات امنیت ملی: مقدمه‌ای بر نظریات امنیت ملی در جهان سوم» تألیف آقای علی ربیعی است.^۳ این کتاب به صورت توصیفی به طور مفصل به مواردی چون رویکردها، سطوح، ابعاد و مراجع امنیت می‌پردازد که اطلاعات داده‌ای خوبی در این زمینه فراهم می‌آورد. نقص بزرگ این کتاب عدم ارائه الگوی امنیتی است زیرا بیشتر مباحث کتاب بیان و تشریح نظریات پژوهشگران امنیت ملی از منظرهای گوناگون است. عدم توجه به پیوستگی و ارتباط مراجع امنیت با ابعاد امنیت نیز از دیگر نقص‌های آن است. نکته مهم دیگر در نقد این کتاب این است که به وضعیت خاص بودن امنیت ملی در کشورها توجه نکرده است و گویی جهان سوم یک کل یکپارچه و منسجم است.

^۱ - فلاح‌پیشه، نعمت‌ا... (۱۳۸۰): شرایط متحول امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران.

^۲ . کتاب امنیت (۱): فرصت‌ها، تهدات و چالش‌های فراروی امنیت جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳): تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

^۳ . ربیعی، علی (۱۳۸۳). مطالعات امنیت ملی: مقدمه‌ای بر نظریات امنیت ملی در جهان سوم. تهران: دفتر چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه